

طراحی مدل ارتقای سواد فرهنگی در
دانشگاه آزاد اسلامی
(مورد مطالعه: واحد علوم و تحقیقات تهران)
(صفحات ۹ تا ۴۰)

DOR: 20.1001.1.17358663.1400.16.47.1.1

نوع مقاله: پژوهشی

فاطمه محقق^۱ * فرهاد امام جمعه^۲ * سید مرتضی موسویان^۳ * فائزه درمان^۴

پذیرش: ۹۹/۱۱/۱۵

دریافت: ۹۹/۰۹/۱۱

چکیده

از کارکردهای مهم دانشگاه به‌عنوان جزء مؤثری از نظام تعلیم و تربیت، آموزش سواد فرهنگی به دانشجویان است. در ایران اگرچه موضوع ضعف سواد فرهنگی مطرح است، الگوی مشخصی برای ارتقای آن وجود ندارد. پژوهش حاضر با هدف طراحی مدل سواد فرهنگی در دانشگاه آزاد اسلامی (مورد مطالعه: واحد علوم و تحقیقات تهران) صورت گرفت. برای جمع‌آوری داده‌ها از روش کتابخانه‌ای (سندکاوی) و روش میدانی (مصاحبه نیمه‌ساختارمند) استفاده شد. بر مبنای روش داده‌بنیاد، پس از احصاء شرایط علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها، کشف ارتباط بین مقوله‌ها و شناسایی مقوله مرکزی، مدل سواد فرهنگی در دانشگاه آزاد اسلامی با نگاهی همه‌جانبه‌نگر در پنج محور شرایط علی («توجه به مراحل شکل‌گیری رفتار» و «لزوم بازشناسی و مهندسی مجدد ریشه‌های مؤثر در سواد فرهنگی»)، شرایط زمینه‌ای («اهمیت توجه به همه‌ی ارکان دانشگاه»، «لزوم توجه به انگیزه، اعتماد و مشارکت دانشگاهیان» و «نگاه مبتنی بر اصول برنامه‌ریزی، سازماندهی، رهبری و کنترل»)، شرایط مداخله‌گر («فاصله‌گرفتن دانشگاه از رسالت آموزشی و تربیتی خود» و «عیوب و اختلالات سیستمی»)، راهبردها («پرداختن به تمام مؤلفه‌های سواد فرهنگی»، «مهارت‌افزایی»، «بهره‌گیری از روش‌های مناسب آموزش سواد فرهنگی»، «ایجاد مدیریت تخصصی و یکپارچه در دانشگاه» و «پیامدها» («تولید و ترویج سواد فرهنگی از دانشگاه به جامعه»، «پیشگیری از ایجاد انواع بحران‌ها»، «تقویت هم‌گرایی، وحدت و فرهنگ ملی تداوم‌یافته»، «پیشگیری و درمان مشکلات و ناهنجاری‌های فرهنگی»)، ترسیم گردید. چنانچه سواد فرهنگی با نگرشی علمی و سیستمی و برای لایه‌های فکری، گرایشی، انگیزشی و کنش‌گری جامعه دانشگاهی مورد لحاظ قرار گیرد، می‌تواند در رفع بسیاری از نیازهای دانشگاهیان مؤثر باشد.

واژگان کلیدی: سواد، فرهنگ، سواد فرهنگی، دانشگاه، طراحی مدل.

۱. دانشجوی دکتری مدیریت و برنامه‌ریزی فرهنگی، دانشکده مدیریت، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. fatemehmohaqq@yahoo.com

۲. استادیار، گروه علوم اجتماعی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران (نویسنده مسئول). f.emanjome@yahoo.com

۳. استادیار، گروه مدیریت، دانشکده مدیریت، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۴. استادیار، گروه مدیریت فرهنگی، دانشکده مدیریت، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۱- بیان مسأله

در دنیا صحبت از سوادهای مختلفی است که هر کدام توانایی بشر را در حوزه و میدانی خاص ارتقاء می‌دهند و او را به یک انسان ماهر تبدیل می‌کنند. یکی از انواع سوادها، سواد فرهنگی است که به معنای قدرت و توانایی فرهنگی فرد و یا یک گروه، در میدان‌های فرهنگی^۱ به حساب می‌آید و بر عمل انسان‌ها تأثیر می‌گذارد. سواد فرهنگی شناخت یک فرد از پیشینه یا تاریخ جامعه خود و جامعه جهانی، جغرافیای خود و جغرافیای جهانی، مناسبات اجتماعی، شناخت نشانه‌های فرهنگی و واکنش بایسته و شایسته به آن است. این سواد تنها برای فرد نیست و برای ایجاد رابطه میان افراد نیز هست و بسترهای مشارکت فرد در جامعه را ایجاد می‌کند. شناخت و مدارا با فرهنگ‌های دیگر، از سایر نشانه‌های سواد فرهنگی است. آموزش سواد فرهنگی برای جامعه ایرانی که همچون جوامع درحال پیشرفت و پیشرفته، به سوی یک جامعه دانایی‌محور درحال حرکت است؛ به عنوان یک ضرورت محسوب می‌شود و یکی از کارکردهای مهم دانشگاه نیز به عنوان جزء مؤثری از نظام تعلیم و تربیت، آموزش سواد فرهنگی به دانشجویان است. هرش^۲، به عنوان مبدع مفهوم سواد فرهنگی، منطق خود را این گونه ارائه می‌دهد که اهمیت مدنی سواد فرهنگی در این واقعیت نهفته است که آزادی واقعی، وابسته به دانش است؛ خود دانش وابسته به سواد و درنهایت سواد نیز وابسته به سواد فرهنگی است. طبق بررسی متون، سوابق و پیشینه پژوهشی، بسیاری از اندیشمندان و فعالان اجتماعی به «سطحی نازل از سواد فرهنگی در دنیا» اشاره دارند، نسبت به این موضوع ابراز نگرانی کرده و در پی آن هستند که راه‌حل و ابزار مناسبی برای مرتفع ساختن این مشکل و بالا بردن سطح سواد فرهنگی بیابند. با توجه به جنبه‌های ارزشمند و تأثیرگذار این سواد، شایسته است که جوامع در کنش با این مسأله، پویایی و حرکت لازم را داشته و از آن ابزاری بسازند تا فرد در جامعه احساس پیش‌روندگی و تعالی داشته باشد، چیزی که افراد جامعه ما به آن بسیار نیاز دارند.

^۱ میدان‌ها، فضاهای زندگی اجتماعی‌اند که بر محور روابط اجتماعی شکل گرفته‌اند. افراد در اجتماع، در میدان‌های متفاوتی مانند اقتصاد، سیاست، هنر، رسانه، ورزش، فرهنگ و... فعالیت می‌کنند و توان و استعدادها را به نمایش می‌گذارند (توسلی، ۱۳۶۹).

^۲ Hirsch, E. D. (1987)

در ایران اگرچه موضوع فقر سواد فرهنگی مطرح است، اما یک برنامه‌ریزی و الگوی مشخص برای ارتقای آن وجود ندارد (سبطی، ۱۳۹۵: ۱۰۲). می‌توان گفت سال‌هاست که نوعی «بحران خاموش»^۱ مطرح است. بحرانی که مانند هر امر دیگری، هم مولود و ناشی از عوامل گوناگون اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی است و هم زاینده و به‌بارآورنده‌ی مجموعه‌ی عظیمی از بحران‌های امروزی ماست. این بحران برخلاف بحران محیط‌زیست، بحران بیکاری، بحران طلاق، بحران اعتیاد، بحران مسکن و... نه تنها انعکاس‌چندانی در رسانه‌ها ندارد، بلکه مردم نیز نسبت به آن بی‌اعتنا هستند. سواد فرهنگی از جمله نیازهای زیستی نیست که فقدان آن موجب سروصدا شود. کسی از بی‌سوادی یا کم‌سوادی فرهنگی نمی‌میرد. اما اگر درست دقت شود، این برداشت عامیانه و نادرست است، زیرا در واقع در جامعه کم‌سواد یا بی‌سواد به لحاظ فرهنگی، در قرن بیست و یکم، بسیاری از فرصت‌های زندگی از مردم سلب می‌شوند. هیچ تعجیبی ندارد که از کمبود سواد فرهنگی حتی در میان دانشجویان و دانشگاهیان صحبت شود. در نظام آموزشی ما جای سواد فرهنگی خالی است. آموزش دانشگاهی‌ای که امروز در جامعه ارائه می‌گردد عمدتاً تخصصی است و در برخی موارد، میزان سواد فرهنگی شهروندان تحصیل کرده، بسیار ناچیز و ناپذیرفتنی است. (مخملچی، ۱۳۹۶: ۶۷-۴۶)

دانشگاه، یکی از متولیان اصلی آموزش سواد فرهنگی در همه جنبه‌های آن می‌باشد. بنیان همبستگی اجتماعی، پیشرفت اقتصادی، توسعه پایدار، تعالی انسانیت، صلح و دوستی، همگی به آموخته‌ها و آموزه‌های دانشگاهیان وابسته است (میرزاامینی، ۱۳۸۸: ۴۶). پژوهش‌ها نشان می‌دهد دانشجویانی که سواد فرهنگی بالاتری دارند قابلیت «درک، هم‌زیستی و به‌کارگیری بهتر فرهنگ» را دارند و در جامعه می‌توانند زیست مناسب‌تری داشته باشند (Suyitno, 2017: 38). آیا دانشگاهیان ما با سواد فرهنگی محسوب می‌شوند؟ محمدی می‌نویسد: «جامعه ما اگرچه در سده گذشته کوشیده است از بی‌سوادی مطلق به باسوادی نسبی کارکردی برسد، اما در زمینه باسوادی فرهنگی وضعیت ناگواری دارد. گفته می‌شود که امروز ما بیش از چهار میلیون دانشجو داریم. نسبت مطالعه کتاب‌های فرهنگی در میان این موج بزرگ انسانی که کودکان دیروز

¹ The silent crisis

بوده‌اند نشان می‌دهد که آن‌ها نه در کودکی و نه امروز، فرهنگ ایران را به‌درستی نمی‌شناسند» (محمدی، ۱۳۹۴: ۳۴)

کم‌سوادی فرهنگی را با چشم‌های مجهز باید دید. مطالعاتی که برخی اجزاء یا مفاهیم مکمل سواد فرهنگی از جمله سواد رسانه‌ای، سواد اطلاعاتی، شناخت پیشینه تاریخی جامعه ایران، سواد سلامت و... را در میان دانشجویان کشور بررسی کرده‌اند، ضعف و کاستی در این مقوله را نشان داده و بدون استثناء در همه آن‌ها نیاز به برنامه‌ریزی برای آموزش و یادگیری هرچه بیشتر، ضروری شمرده شده است. همچنین به دلیل ارتباطی که در پژوهش‌ها، بین «سواد فرهنگی» و مقولاتی از جمله «هویت‌یابی»، انگیزه و عملکرد تحصیلی، مسئولیت‌پذیری، شکل‌گیری شخصیت و توانمندی‌های بین‌فرهنگی برای زندگی در دنیای مدرن، توسعه فرهنگی - اجتماعی و حرکت به سوی جامعه مبتنی بر دانایی» پیدا شده، پرداختن به این مهم بیش‌ازپیش مورد نیاز است. ارتباط معنادار و مستقیم میان ضعف سواد فرهنگی و مسائل و مشکلات مربوط به شکل‌گیری هویت، نیازها، اعتمادبه‌نفس و عزت‌نفس نسل نو که در سوابق مطالعاتی کشف شده است، نشان می‌دهند که لازم است محققین و مسئولین به این مهم حساس شده و با برنامه‌های کاربردی در آینده‌ای نزدیک، جوانان را به سطح مناسبی از سواد فرهنگی مجهز کنند. در این مسیر، آموزش عالی کشور و دانشگاه‌ها، نقش پیشران و موتور محرکه را بر عهده خواهند داشت.

در جستجوی پژوهشگر در بانک‌های اطلاعاتی مختلف در حوزه علوم انسانی، کتابخانه‌های مرجع و دانشگاهی، پژوهشگاه‌ها و پژوهشکده‌های وزارت علوم، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و شورای عالی انقلاب فرهنگی و بررسی مجلات و سایت‌های مربوطه، جز چند کار محدود در حوزه سواد فرهنگی - آن‌هم نه‌چندان مرتبط با موضوع پیش رو - سابقه قابل‌اعتنایی یافت نشد. به نظر می‌رسد جایگاه، محدودیت و مسئله سواد فرهنگی در دانشگاه آزاد اسلامی نیز از جمله خلاءهای پژوهشی موجود بوده و در این پژوهش، واحد علوم و تحقیقات تهران به‌عنوان نمونه مصداقی انتخاب شده است. پژوهشگر تحقیق خود را بر این مسأله بنا نموده است که علی‌رغم مطالعات انجام‌شده، نیاز به یک مدل مناسب سواد فرهنگی برای دانشگاه و مبتنی بر شرایط روز، احساس می‌شود. با توجه به ضرورت رسیدن به آزادی واقعی (به تعبیر هرش)، تعالی و توسعه پایدار در کشور و اهمیت مدنی سواد فرهنگی به‌عنوان یک ابزار استراتژیک بسیار مهم برای تحقق

فرآیندهای توسعه و همچنین نیاز به مدلی مطلوب برای سواد فرهنگی در دانشگاه، پژوهش حاضر سعی دارد، با بررسی و بسط موضوع و طراحی مدلی برای سواد فرهنگی در دانشگاه، گامی در این عرصه بردارد.

۲. ادبیات پژوهش

۲-۱. ادبیات تجربی

نتایج جستجو در پایگاه‌های معتبر علمی، در دو بخش منابع داخلی و سپس منابع خارجی به شرح ذیل ارائه می‌گردند:

محقق و همکاران (۱۴۰۰)، در پژوهشی با موضوع «رویکرد فعال و کاربردی به سواد فرهنگی دانشجویان، بازآفرینی ادراک فرهنگی»، اظهار داشتند، حتی اگر دانشجویان از مؤلفه‌ها و شاخص‌های سواد فرهنگی در تعاریف پیشین، آگاهی داشته باشد، زمانی می‌توان ادعا کرد در حال توسعه ظرفیت‌های سواد فرهنگی خود است که یاد بگیرد مهارت‌ها و مفاهیم مربوط به فرهنگ را در زندگی واقعی به کار بگیرد. لازم است سواد فرهنگی با واقعیت کارکردی ساختی در فضای فرهنگی-اجتماعی دانشگاه بررسی شود تا مشخص شود چه نوع نیازهایی را و در چه سطحی از گرایش‌ها، ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی، مرتفع می‌سازد. توجه به ویژگی‌های سواد فرهنگی و شیوه‌ی آموزش مهارت‌های آن، در پاسخ به نیازهایی همچون انگیزه و امید، مهارت‌های زندگی فردی و اجتماعی، حرکت و پویایی و... می‌تواند راهبردی کارآمد باشد. آن‌ها معتقدند نتایج مدنظر، در بازه زمانی طولانی و کافی حاصل می‌شود و کار مقطعی و کوتاه‌مدت، موثر نخواهد بود. (محقق و دیگران، ۱۳۹۹: ۱۱۶-۸۷)

روناک احمدی‌پور (۱۳۹۹)، در تحقیقی با عنوان «طراحی الگویی برای ارتقای سواد فرهنگی در آموزش و پرورش»، به استخراج ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های سواد فرهنگی پرداخته است و با به‌کارگیری روش نظریه داده بنیاد نظام‌مند، الگویی با ۶ بُعد شامل عوامل زمینه‌ساز (اسناد و برنامه‌های تحول بنیادین، خانواده، سیاست‌های کلان فرهنگی، برنامه‌های درسی مصوب و مدیریت کلان آموزش و پرورش)، عوامل علی (تکنولوژی، قوانین و مقررات، رسانه‌ها و امکانات و تجهیزات آموزشی)، عوامل مداخله‌گر (عوامل اقتصادی، مهارت‌های فردی و بین فردی، عوامل اجتماعی و تهاجم

فرهنگی)، راهبردها (مشاهیر، ادبیات ملی، تاریخ ملی و جهانی، معماری، موسیقی، دین و مذهب، اقوام و آداب و رسوم، ادبیات جهانی، ورزش - بازی - تفریح، هنر و صنایع دستی، پادشاهان و سلسله‌های پادشاهی، نمایش) و پیامدها (افزایش کارایی و اثربخشی آموزش و پرورش، افزایش غرور و افتخار ملی و افزایش آگاهی فرهنگی) ترسیم کرده است. (احمدی‌پور، ۱۳۹۹: ۷۵-۴۵)

محسن فرمهینی فراهانی (۱۳۹۶)، در مقاله‌ای با عنوان «نقش سواد فرهنگی در تحول علوم انسانی - اسلامی»، بیان می‌کند سواد فرهنگی، آن چیزی است که تمام اقشار جامعه به‌ویژه دانش‌آموزان و دانشجویان باید از آن آگاه باشند و حفاظت از فرهنگ ایرانی - اسلامی نیز نیازمند سواد فرهنگی است. سواد فرهنگی، تک مقوله‌ای نیست بلکه بحثی میان‌رشته‌ای و دارای قالب پیوستاری است. او می‌نویسد؛ سواد فرهنگی را می‌توان پیش‌نیازی برای تحول در علوم انسانی هم دانست که در سال‌های گذشته، کمتر مورد توجه نظام آموزشی و مسئولان فرهنگی کشور قرار گرفته است. (فرمهینی، ۱۳۹۷: ۱۱۳-۹۵)

محمد مخملچی (۱۳۹۶)، در یافته‌های رساله دکتری خود با عنوان «تبیین مبانی معرفت‌شناختی سواد دانشگاهی عمومی و دلالت‌های آن برای تعلیم و تربیت (با نگاهی به آموزش عالی ایران)»، اظهار می‌دارد که زندگی در هر جامعه‌ای هم به سواد عمومی نیاز دارد که برای پرورش عقل لازم است و همه ابعاد زندگی انسان را در بر می‌گیرد و هم به سواد تخصصی که برای شغل و امرارمعاش ضروری است. سواد تخصصی نمی‌تواند تأمین‌کننده سواد عمومی باشد؛ چون یکپارچه است و تکه‌تکه نیست؛ از طرفی چون دانش انسان چندگانه است، خواندن و فهم جهان نیز به‌ناچار چند رشته‌ای خواهد بود و به‌منظور بهبود عملکرد نظام آموزش عالی ایران، سواد عمومی می‌بایست در دانشگاه‌ها مورد توجه قرار گیرد و در مرکز نظام آموزش عالی کشور، در دوره کارشناسی قرار داده شود. (مخملچی، ۱۳۹۶: ۶۷-۴۶)

طاہره اسنوندی (۱۳۹۶)، در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «رابطه سواد فرهنگی و هویت‌یابی دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه شهر تهران» بیان می‌کند که رابطه معناداری بین سواد فرهنگی والدین و هویت‌یابی دانش‌آموزان وجود دارد و با توجه به مشکلات موجود در زمینه هویت‌یابی نوجوانان و اهمیت این دوره، والدین باید نسبت به

سواد فرهنگی مجهز شده و مسئولین امر با برنامه‌های کاربردی در آینده‌ای نزدیک نسبت به آسیب‌های هویت‌یابی حساسیت لازم را پیدا کنند. وی ادعا می‌کند که بین هویت و عزت‌نفس نیز رابطه‌ی معناداری وجود دارد و این دو بر عملکرد تحصیلی نیز اثر دارند. پس می‌توان چنین نتیجه گرفت که رابطه‌ی غیرمستقیم بین سواد فرهنگی و عزت‌نفس و نیز عملکرد تحصیلی وجود دارد. (اسانوندی، ۱۳۹۶: ۵۶)

مالک حسنی (۱۳۹۶)، در پژوهشی با عنوان «بایسته‌های سواد فرهنگی مدیران دانشگاه»، برای ترسیم بایسته‌های سواد فرهنگی مدیران فرهنگی دانشگاه‌ها، به تقسیم مدیران به سه سطح ارشد، میانی و عملیاتی پرداخته و با توجه به اسناد بالادستی موجود، بایسته‌های سواد فرهنگی لازم برای هر یک از وظایف مختص و مشترک مدیران فرهنگی دانشگاه‌ها را تبیین نموده است. (حسنی، ۱۳۹۶: ۸۸)

حسین سبطی (۱۳۹۵)، در تحقیقی با عنوان «ارائه‌ی الگوی برنامه‌سازی تلویزیون با رویکرد افزایش سواد فرهنگی مخاطبان» با تأکید بر رویکرد ارتقای مؤلفه آگاهی بینا فرهنگی در ارائه الگو، به لزوم اقداماتی در سه حوزه سیاست‌گذاری، فنون برنامه‌سازی و کنترل و ارزیابی اشاره می‌کند. او به این نتیجه رسیده است که در ایران اگرچه توجه به محتوا و موضوع ارتقای سواد فرهنگی وجود دارد، اما یک برنامه‌ریزی و الگوی مشخص برای آن وجود ندارد. (سبطی، ۱۳۹۵: ۶۳)

اکوآ و مک دونالد (۲۰۱۹)^۱ در پژوهشی با عنوان «ناپایداری^۲ و سواد فرهنگی»، در دانشگاه موناش استرالیا، ناپایداری را به‌عنوان رویکردی برای آموزش سواد فرهنگی در مقاطع تحصیلات تکمیلی، در قالب چالش‌های جهانی که امروزه دانشگاه‌ها با آن مواجه هستند، مدنظر قرار می‌دهند. در این مقاله ویژگی‌های ناپایداری تعریف شده و برتری‌های آن در مقایسه با شیوه‌های مشابه آموزش سواد فرهنگی برجسته می‌گردد. (Ochoa, McDonald and Monk, 2019: 351-367)

در سال ۲۰۱۹ جمعی از اندیشمندان اروپا، به بررسی چکیده‌ای سیاستی تحت عنوان «طراحی و اجرای سیاست‌های آموزشی در اروپا به‌قصد تقویت سواد فرهنگی» پرداختند. این چکیده خطاب به سیاست‌گذاران اروپا مطرح شده و به دنبال تغییر سیاست‌های مربوط به

^۱ Gabriel Garcia Ochoa & Sarah Mc Donald, Monash University (2019)

^۲ Destabilisation

آموزش در سطح اروپا است. وی در این راستا، پروژه دایالز^۱ را معرفی می‌کند که به قصد توسعه مفهوم سواد فرهنگی و ایجاد برنامه‌های آموزش سواد فرهنگی برای جوانان طراحی و اجرا شده است. این پروژه، سواد فرهنگی را نوعی تعامل اجتماعی معنا می‌کند که به گفتگو و درک طرف مقابل از طریق تحمّل، همراهی کردن و تعاملات فراگیر وابسته است. (Lähdesmäki, et al., 2019: 8-31)

شلیاکوچاک^۲ (۲۰۱۹) در پژوهشی در دانشگاه والنسیا در اسپانیا با عنوان «پس از سواد فرهنگی: مدل‌های جدید توانمندی‌های بین‌فرهنگی، برای زندگی و کار در دنیای امروزی»، بیان می‌کند که در دنیای درهم‌تنیده امروزی، توسعه و تقویت سواد فرهنگی یکی از وظایف ضروری مؤسسات آموزشی است. این مقاله، ادبیات حوزه سواد فرهنگی را مرور می‌کند و مؤلفه‌های سواد فرهنگی را به گونه‌ای به‌روزرسانی می‌کند که برای دهه ۲۰۲۰ مفید است. جمع‌بندی مقاله این است که نیاز ضروری برای ارائه الگویی به‌روز شده از سواد فرهنگی وجود دارد. (Shliakhovchuk, 2019: 1-22)

بارت و پاسانی (۲۰۱۸)^۳ در پژوهشی به «مفهوم‌سازی / کمی‌سازی سواد فرهنگی از طریق ارزیابی خروجی‌های^۴ تحصیلی دانشجویان» پرداختند. یافته‌ها نشان می‌دهد که فرهنگی با هشت مؤلفه مجزا قابل‌تعریف و ارزیابی است. این پژوهش، نحوه ارزیابی عملکرد دانشجویان را تغییر داده و چارچوب جدیدی برای آن مطرح می‌کند. (Barrette and Paesani, 2018: 331-343)

اکوآ، مک دونالد و مونک (۲۰۱۷)^۵ در مقاله‌ای با عنوان «تعیین سواد فرهنگی در دوره‌های تحصیلات تکمیلی: روشی نو» بیان می‌کنند که منظور از سواد فرهنگی این است که افراد بتوانند مرزهای فرهنگی و رشته‌ای را در هم نوردیده و در موقعیت‌های متنوع، برای خود و دیگران، «ادراک، احترام و مسئولیت‌پذیری» قائل باشند. آنها دانشجویان را در موقعیت‌هایی قرار می‌دهند که به لحاظ فرهنگی برای آنها ناآشناست و رصد می‌کنند که آیا مهارت‌هایی دارند که بتوانند خود را با محیط‌های متغیر (به لحاظ

¹ Dials (Dialogue & argumentation for cultural literacy learning in schools)

² Shliakhovchuk, Elena

³ Barrette, Catherine M. and Paesani, Kate

⁴ Outcomes

⁵ Gabriel Garcia Ochoa & Sarah Mc Donald & Nicholas Monk

فرهنگی و حرفه‌ای) تطابق دهند یا خیر؟ آن‌ها در این مسیر از شیوه‌های هنری نیز بهره برده‌اند. این شیوه، در بین سه نمونه موردی در انگلیس و استرالیا اجرا شده است. (Ochoa, McDonald and Monk, 2017: 546-559)

سوییتو (۲۰۱۷)^۱ از دانشگاه نگری مالانگ^۲ مالزی، با انتشار مقاله‌ای با عنوان «توسعه سواد فرهنگی به قصد ساختن شخصیت دانشجویان حین آموزش»، تأکید دارد که «دانشجویان باید بیاموزند که چگونه از فرهنگ آموخته شده استفاده کنند». از آنجا که فرهنگ در همه رفتارهای اجتماعی افراد خود را نشان می‌دهد، دانشجویانی که سواد فرهنگی بالاتری دارند قابلیت «درک، هم‌زیستی و به‌کارگیری بهتر فرهنگ» را دارند و در جامعه می‌توانند زیست مناسب‌تری داشته باشند. در نتیجه پیشنهاد می‌کند آموزش فرهنگ در دوره‌های تحصیلی، جدی‌تر دنبال شود. (Suyitno, 2017: 31-45)

در بررسی پژوهش‌های انجام‌شده داخلی با موضوع سواد فرهنگی مشخص گردید که این پژوهش‌ها عمدتاً به شناخت، دسته‌بندی و سنجش مؤلفه‌های سواد فرهنگی پرداخته و غالباً در سطح کمی و با پیمایش انجام شده‌اند. در جستجوی منابع خارجی نیز با وجود سابقه طولانی‌تر مطالعات حوزه‌ی سواد فرهنگی، موضوع کاملاً مشابهی یافت نشد و پژوهش‌ها در حوزه سواد فرهنگی در دانشگاه، عمدتاً با هدف شناخت مؤلفه‌ها و سنجش سواد فرهنگی بوده است و اخیراً بر شناسایی تکنیک‌ها و شیوه‌های نوین آموزش سواد فرهنگی متمرکز شده‌اند. علی‌رغم استفاده محقق از این پیشینه تخصصی، اما هیچ‌یک در راستای تئوریزه‌سازی و طراحی مدل سواد فرهنگی در دانشگاه‌های ایران نبوده است. بنابراین در این پژوهش با استفاده از روش کیفی، مدل سواد فرهنگی در دانشگاه آزاد اسلامی طراحی گردید.

۲-۲. ادبیات نظری

سواد

مفهوم سواد در دو قرن اخیر تغییر زیادی کرده است. چهارمین و آخرین تعریف سواد از نظر سازمان علمی، فرهنگی و تربیتی ملل متحد یونسکو^۳ این است که باسواد کسی است

1 Imam Suyitno
2 Negeri Malang
3 UNESCO

که بتواند از خواننده‌ها و دانسته‌های خود تغییری معنادار در زندگی‌اش ایجاد کند.
(UNESCO, 2004: 14)

پس از تعریف جدید یونسکو، انواع سواد یا قابلیت‌های مرتبط، به شرح زیر طبقه‌بندی شد:

- سواد عملیاتی: به معنای توانایی خواندن و نوشتن در زمینه‌های مختلف.
- سواد فرهنگی: به معنای فهم مسائل با توجه به زمینه‌های آن.
- سواد انتقادی: به معنای توانایی مشارکت در امور اجتماعی و نیز تلاش در جهت اصلاح و بهبود آن.

سواد فرهنگی

سواد فرهنگی، شبکه‌ای از اطلاعات است که برای ارتباط مؤثر میان افراد ضروری است، اما با نگاهی ژرف‌تر به فرآیند درک مفاهیم، سواد فرهنگی چیزی بیش از مجموعه‌ای از اطلاعات خواهد بود. (رومیانی، ۱۳۹۳: ۶۷) سواد فرهنگی در واقع مهارتی در مواجهه فعال با دنیای بیرون و خارج شدن از محیط تسلیم محض بودن در دنیای ارتباطات است و در دامن سواد فرهنگی می‌توان به افراد آموخت که چگونه بدون تزلزل و خدشه‌دار شدن اعتقادی، با پیرامون ارتباط داشته باشند و از این برای حفظ و ارتقای هویت خویش بهره بگیرند. (جعفری، ۱۳۹۳: ۳۲)

سواد فرهنگی مجموعه‌ای از شناخت‌ها و توانایی‌های اساسی است که افراد، برای درک عناصر و مؤلفه‌های فرهنگ، مسائل فرهنگی، هویت فرهنگی، برقراری ارتباط با دیگران و تجزیه و تحلیل فرهنگی، از آن برخوردارند. سواد فرهنگی، افراد را توانمند می‌سازد تا توانایی شناخت هنجارها، ارزش‌ها، آداب و رسوم در فرهنگ‌های مختلف را کسب کنند و در شرایط و موقعیت‌های فرهنگی، رفتار مناسبی از خود بروز دهند. باسوادان فرهنگی، مهارت تجزیه و تحلیل فرهنگی یک فیلم را دارند، پیام یک کتاب رمان را درک می‌کنند، تأثیر وب‌گردی و اعتیاد اینترنتی بر باورها و رفتار کاربران فضای مجازی را می‌فهمند، با قوت و ضعف فرهنگ دیگران، آشنا هستند، مسائل و مشکلات فرهنگی جامعه را می‌شناسند و توانایی نقد و تجزیه و تحلیل آن را دارند. سواد فرهنگی، زمینه‌ی حضور فعال و مؤثر افراد در جهان فرهنگی را فراهم می‌سازد و به آنان امکان می‌دهد تا شناخت مناسب از تاریخ خود و جامعه جهانی و مناسبات اجتماعی و ارتباطات فرهنگی به دست آورند و توانایی تعامل مفید

و ارتباط مؤثر را کسب کنند. (نوید ادهم و دیگران، ۱۳۹۶: ۶۹)

در مقابل، فرد بی‌سواد فرهنگی، فاقد توانایی درک پدیده‌های فرهنگی است، مهارت بررسی تأثیر متقابل پدیده‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی با پدیده‌های فرهنگی را ندارد. از تجزیه و تحلیل سبک زندگی مردم عاجز است، برای اصلاح فرهنگ‌های غلط، راه‌حلی ندارد. بی‌سواد فرهنگی، در برابر مسائل فرهنگی، منفعل است و توانایی نقد و بررسی فرهنگی را کسب نکرده است. (فرمپینی فراهانی، ۱۳۹۶: ۵۹) اولین بار واژه سواد فرهنگی توسط هرش نویسنده آمریکایی در سال ۱۹۸۲ با ارائه شناخت مناسب درباره ۵۰۰۰ موضوع، به کار گرفته شد. هرش در سال ۲۰۰۱ دائرةالمعارف کامل سواد فرهنگی را منتشر ساخت. هرش معتقد بود که آموزش اولیه باید بر محتوا متمرکز باشد و همه دانش‌آموزان بتوانند سواد فرهنگی را کسب کنند. او فهرستی را ارائه کرد که آمریکایی‌های دارای سواد فرهنگی باید آن‌ها را تشخیص دهند. در این فهرست مواردی نظیر تاریخ ملی، تاریخ جهانی، ادبیات ملی و ادبیات جهانی، هنر و سبک معماری، علوم مدنی، نویسندگان مشهور، جغرافیا، علوم زندگی، ریاضیات و اقتصاد، موسیقی، اسطوره و دین، علوم فیزیکی، اصطلاحات و نقل‌قول‌ها و فناوری دیده می‌شوند (جدول شماره ۱) (Hirsch, 1987: 159).

جدول شماره ۱- سرفصل‌ها و محورهای کتاب سواد فرهنگی هرش: «هرآن چه یک آمریکایی باید بداند»

سرفصل‌ها و محورهای سواد فرهنگی	
<ul style="list-style-type: none"> • تاریخ آمریکا از ۱۸۶۵ • مردم‌شناسی، روانشناسی و جامعه‌شناسی • جغرافیای آمریکا • تجارت و اقتصاد • علوم طبیعی و ریاضیات • علوم مرتبط با زمین • علوم مرتبط با حیات • پزشکی و سلامت 	<ul style="list-style-type: none"> • مفاهیم انجیل • ضرب‌المثل • اصطلاحات • ادبیات جهانی، فلسفه و مذهب • ادبیات در انگلیسی • قراردادهای انگلیسی نوشتاری • هنرهای زیبا • تاریخ جهان تا ۱۵۵۰ • تاریخ جهان از ۱۵۵۰

Hirsch, E. D. (1987). *Cultural Literacy: What Every American Needs to Know*. New York: Houghton-Mifflin.

مهارت‌های لازم برای دستیابی به سواد فرهنگی از منظر «یونسکو» به عبارت زیر

است:

- ۱- درک و پذیرش فرهنگ ملی - مذهبی کشور (آگاهی محلی)
- آشنایی با پیشینه و مبانی فرهنگی جامعه.
- درک ارزش‌ها و باورهای ملی و مذهبی مردم و احترام به آن‌ها.
- آشنایی با خرده‌فرهنگ‌های مختلف کشور و آداب و رسوم و باورهای آن‌ها (آگاهی بینا فرهنگی).
- ۲ - آشنایی با فرهنگ سایر ملل
- تسلط بر یک یا چند زبان زنده دنیا.
- ارتباط متقابل با افرادی از فرهنگ‌های بیگانه از طریق امکانات پیشرفته فن آوران.
- آشنایی با ارزش‌ها و هنجارهای خاص هر فرهنگ در محیط‌های مجازی و تعامل موفقیت‌آمیز در این محیط‌ها.
- ۳- درک تفاوت‌های فرهنگی
- آگاهی از نحوه تأثیرگذاری اعتقادات، ارزش‌ها و حساسیت‌های موجود در یک فرهنگ خاص در رفتار و طرز فکر افراد.
- توانایی درک و پذیرش شباهت‌ها و تفاوت‌های اعتقادات، مظاهر و شیوه زندگی برای فرهنگ خودی و فرهنگ‌های بیگانه.
- درک نحوه تأثیرگذاری فن آوری بر فرهنگ.
- حساسیت نسبت به هرگونه تعصب، نژادپرستی و تبعیض نژادی. (UNESCO, 2004: 13)

دانشگاه و سواد فرهنگی

آموزش عالی و دانشگاه یکی از نهادهایی است که پرورش اجتماعی و فرهنگی افراد یک جامعه را بر عهده دارد و در بین نهادهای مسئول در زمینه پرورش افراد، نقش اساسی ایفا می‌کند. فرهنگ ذاتی نیست، پس آشنا کردن افراد با فرهنگ جامعه ضروری است، تربیت نسلی جدید با فرهنگی پویا، روحیه‌ای مسئولیت‌پذیر، خلاق، قانون‌گرا، مشارکت‌جو و دارای اعتماد به نفس، از جمله وظایف اصلی نهادهای آموزشی و تربیتی می‌باشد. در «سند راهبردی فرهنگی - دانشجویی دانشگاه آزاد اسلامی (مصوب سال ۱۳۹۷)» آمده است که دانشگاه به عنوان مهم‌ترین مرکز تربیت و آموزش نیروی انسانی و

پژوهش‌های بنیادین و کاربردی نماد پیشرفت و تعالی یک ملت در جهان پرشتاب کنونی است. محور پنجم از فعالیت‌های فرهنگی در این سند، به «آموزش و توانمندسازی دانشگاهیان» اختصاص داده شده است. دو راهبرد مهم این محور عبارت‌اند از:

- ارتقای معرفت دینی، مهارت‌افزایی و توانمندسازی معاونان، مدیران و کارکنان حوزه فرهنگی دانشجویی.

- ارتقای توانمندی و مهارت‌های استادان و دانشجویان (سند راهبردی فرهنگی و دانشجویی دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۹۷: ۴۳).

۳. روش پژوهش

این پژوهش کاربردی به صورت کیفی و با استفاده از روش داده‌بنیاد نظام‌مند انجام شده و جامعه پژوهشی آن فعالان، صاحب‌نظران، مدیران و متخصصین حوزه فرهنگ، مدیریت فرهنگی و سواد فرهنگی در دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران بوده است. نمونه‌گیری، هدفمند و به روش نمونه‌گیری نظری انجام و با ۱۸ نفر مصاحبه نیمه‌ساختارمند صورت پذیرفت. در مرحله اول، با مطالعه دقیق و گسترده محتوا و منابع موجود، ادبیات پژوهش آماده و تنظیم گردید. با مرور ادبیات، سؤالات مصاحبه آماده شد، به نحوی که بتوان بایسته‌ها و لوازم طراحی مدل سواد فرهنگی در دانشگاه آزاد را فراهم آورد. تجزیه و تحلیل اطلاعات این پژوهش در چند مرحله صورت گرفت. در مرحله اول کدهای باز حاصل از متن مصاحبه‌ها، مشخص و مفاهیم، استخراج شد. در مرحله بعدی، کدهای باز مقوله‌بندی گردید. سپس با ارتباط مقوله‌ها و مشخص شدن پدیده محوری، مدل ترسیم شد.

به منظور دقت و استحکام داده‌ها، چندین روش لحاظ گردید، از آن جمله «مقبولیت داده‌ها» که با مرور دست‌نوشته‌ها توسط مشارکت‌کنندگان و درگیری طولانی مدت محقق با کار مدنظر قرار گرفت؛ همچنین نمونه‌گیری با حداکثر تنوع (مدیران، استادان، متخصصان موضوع و کارکنان)، انجام گردید که عامل افزایش اعتبار داده‌هاست. به جهت «قابلیت تأیید»، با رعایت بی‌طرفی پژوهشگر، متن مصاحبه‌ها، کدها و طبقات استخراج شده توسط دو نفر از اعضای هیأت علمی مورد بررسی و تأیید قرار گرفتند. «اطمینان یا ثبات داده‌ها» با استفاده از نظرات کارشناسان و مطالعه مجدد کل داده‌ها

فراهم آمد. «قابلیت انتقال» نیز از طریق مصاحبه با مشارکت کنندگان متفاوت و ارائه نقل قول‌های مستقیم، تأمین و تبیین غنی داده‌ها را امکان‌پذیر نمود. همچنین هفت معیار ارزیابی فرآیند پژوهشی نظریه‌پردازی داده‌بنیاد استراوس و کوربین که در چهار عنوان تطبیق، قابلیت فهم، قابلیت تعمیم و کنترل دسته‌بندی می‌شوند (دانایی فرد و امامی، ۱۳۸۶: ۸۸)، به‌دقت مدنظر قرار گرفت.

۳-۱. الگوی روش‌شناختی تحلیل

بنابر فضای مفهومی مباحث و نیز تدبیر پژوهشی محقق به‌منظور تحلیل و سازمان‌دهی علمی - نظری این مطالعه، علاوه بر بهره‌گیری از منطق مطالعاتی استراوس و کوربین، از پارادایم‌های تلفیقی به‌قرار ذیل نیز استفاده شد؛

الف) پارادایم تفسیری که در مطالعات فرهنگی بسیار به کار می‌آید. از آنجا که تحقق سواد فرهنگی و رونق آن در فضای ادراکی قشر دانشگاهی مدنظر می‌باشد، تا زمانی که چنین طیفی از گرایش و بینش در اندیشه و روحیه دانشگاهیان اتفاق نیفتاده و جاری نگردد؛ در حقیقت نمی‌توان نشانی از پدیده سواد فرهنگی یافت. در واقع این شرایط فکری، اهداف و معانی درونی دانشگاهیان است که در رفتارهای اجتماعی ایشان مهم و مؤثر است. بنابراین سواد فرهنگی امری است که در لایه‌های فکری، گرایشی، ارزشی، انگیزشی، و کنش‌گری قشر دانشگاهی می‌باید لحاظ شده و مورد تحلیل و بررسی قرار گیرد. به تجربه و تأیید صاحب‌نظران، پارادایم تفسیری، می‌تواند بینشی کارآمد در علم فرهنگ و حوزه‌های تطبیقی آن ایجاد کند تا مطالعات فرهنگی در بازشناسی و اظهارنظر درباره مسائل فرهنگی مبتلابه جامعه امروز دچار بن‌بست‌های شناختی نشوند و به نحو مناسب و روشنی تحلیل و بازنگری گردند. (امام‌جمعه، ۱۳۹۸: ۱۶۵)

ب) در هماهنگی با پارادایم تفسیری بدان قرار که در فوق بیان شد، بینش و نگرش کارکردگرایی ساختی نیز مورد نیاز مبحث این پژوهش می‌باشد، زیرا سواد فرهنگی، واقعیتی است که در محیط ساختاری فرهنگ حاکم بر نظام دانشگاهی (خواه در بعد فرهنگ رسمی و نیز در بعد فرهنگ غیررسمی) جایگاه و پایگاه دارد و از آن‌سو مورد نظارت، تغذیه، تأمین و نگهداری قرار می‌گیرد. هرچند در این فرآیند و گستره تعاملی آن، ممکن است با چالش‌ها، فرازها و فرودها یا بحران‌هایی نیز مواجه بشود، اما سواد فرهنگی در هر سطح و معنای کارکردی که هست، نمودی دارد که در فرآیند ارتباط

فرهنگی دانشگاهیان مجال باز‌نمایی پیدا می‌کند.

ج) بنابر رویکرد سیستمی، سیستم به معنای یک مجموعه متشکل از اجزای مرتبط به هم است. هر کدام از این اجزاء، وظیفه‌ای معین دارند که در راستای نتیجه‌ای مشخص، انجام می‌شوند. اختلال در عملکرد هر کدام از این اجزاء می‌تواند نتیجه نهایی را مختل نماید. این رویکرد، برای هر گونه برنامه‌ریزی و اقدام درست و اصولی در جهت ارتقای سواد فرهنگی در دانشگاه مورد نیاز و مورد توجه است.

۴. تحلیل تجربی

داده‌های پژوهش مطابق با طرح نظام‌مند نظریه داده‌بنیاد و طی سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی تحلیل گردید:

۴-۱. کدگذاری باز

طی کدگذاری باز، متن مصاحبه‌ها به واحدهای معنایی (کدها)، شکسته شد. کدهای اولیه شامل ۱۶۴۰ کد فهرست شد، سپس بر اساس تشابه مفهومی و معنایی، گروه‌بندی انجام و هر طبقه با عناوینی که بیانگر ویژگی‌های آن بود، نام‌گذاری گردید. به تدریج با مقایسه و ادغام مداوم، داده‌ها در طبقات اصلی جای گرفتند و ۸۷ طبقه مفهومی ایجاد شد. ۱۶۴۰ کد اولیه، در قالب ۱۸ جدول (هر مصاحبه‌شونده، یک جدول) قرار گرفتند و به ترتیب از PA^۱ تا PR به هر مصاحبه‌شونده یک نشانگر اختصاص یافت. در ادامه نمونه‌هایی از استخراج نکات کلیدی و صورت دهی مضامین آورده شده است (جدول شماره ۲ و ۳).

جدول شماره ۲- نمونه گویه‌های مستخرج از مصاحبه B و مضامین متناسب به آنها طبق کدگذاری باز

نشانگر	نکات کلیدی	کدگذاری باز (مضمون)
PB ₉	«صرفاً برنامه‌های مناسبی، شب‌شعر، اردو، سخنرانی فلان استاد، عزاداری و زیارت عاشورا مشکل مشکلی را حل نمی‌کنند».	حل نشدن ضعف سواد فرهنگی با برنامه‌های تک‌بعدی و اغلب مناسبی و مذهبی
PB ₁₅	«نتایج مقالات و کارهای پژوهشی و محاسن و برکات کار برای سواد فرهنگی به مدیران دانشگاه منتقل شود تا برای ایشان جا بیفتد زمینه‌هایی که جای تقویت دارند برای مدیران»	لزوم آگاهی‌بخشی به مدیران دانشگاه نسبت به نتایج و محاسن سواد فرهنگی

^۱ حرف P نشانگر معنای point است. حروف A تا R، شامل ۱۸ حرف نشانگر افراد مصاحبه شده هستند.

نشانگر	نکات کلیدی	کدگذاری باز (مضمون)
	بازگو شوند تا در دستور کار قرار دهند.	
PB ₁₄	«به وضع انسان‌های پیرامونی که می‌اندیشیم می‌بینیم که در جهان امروزی و در پیچ‌وخم مسائل و زندگی روزمره، دچار بحران‌های روحی و اختلالات رفتاری عجیب‌وغریب شده‌اند و از توان بارش اندیشه‌های نو، با طراوت و پیوند راستین با ارزش‌های نیکو عاجز مانده‌اند. برای سواد فرهنگی در دانشگاه استفاده از هنر، نوآوری و برنامه‌های انرژی‌بخش ضرورت دارد.»	مشکل به‌کارگیری روش‌های فاقد هنر و محروم از نوآوری و انرژی بخشی در فعالیت‌های فرهنگی دانشگاه

جدول شماره ۳- نمونه گویه‌های مستخرج از مصاحبه C و مضامین منتسب به آنها طبق کدگذاری باز

نشانگر	نکات کلیدی	کدگذاری باز (مضمون)
PC ₃	بر مبنای لایه‌های فرهنگ، شامل باورها و اعتقادات بنیادین، ارزش‌ها و رفتار، لازم است به همه این مراتب توجه شود. از اسناد بالادستی تا سند‌های عملیاتی همه بر این مبنا تنظیم شوند.	لزوم توجه به همه مراتب شکل‌گیری رفتار (مفروضات بنیادین و باورها، ارزش‌ها، رفتار ^۱)
PC ₆	سواد از خانواده شروع می‌شود و سپس با آموزش‌های رسمی و غیررسمی و در ارتباطات گروه‌ها و الگوهای مرجع ادامه می‌یابد. آموزش فرهنگی پیوسته وجود دارد و همه این‌ها باید خاصیت مهارت‌افزایی داشته باشند.	توجه به آموزش سواد فرهنگی در خانواده، آموزش‌های رسمی، گروه‌ها و الگوهای مرجع و...
PC ₃₀	اساس و پایه شکل‌گیری آموزش فرهنگی در دانشگاه ما چالش‌های زیادی دارد که باید عمیقاً به آنها پرداخته شود.	عدم تخصص مدیران، برنامه‌ریزان و مجریان

^۱ لایه‌های فرهنگ در مدل ادگار شاین، شامل باورها و اعتقادات بنیادین، ارزش‌ها و هنجارها، رفتارها و نمادها است. از منظر ادگار شاین «مصنوعات»، بقایای دیدنی، شنیدنی و ملموس رفتار هستند که در هنجارها، ارزش‌ها و مفروضات فرهنگی ریشه دارند. انواع مصنوعات عبارت‌اند از: نمودهای فیزیکی ایجادشده به وسیله افراد یک فرهنگ، بروز و ظهورهای کلامی در نوشته‌ها و مکالمات، شعائر، تشریفات و سایر ظهورات رفتاری. پژوهشگران معتقدند: مصنوعات، قابل‌پذیرش‌ترین عناصر فرهنگ هستند. آن‌ها گرچه تا حد زیادی قابل‌پذیرش‌اند، اما به‌هرحال، باید توجه داشت که مصنوعات در دورترین سطح، نسبت به هسته فرهنگی قرار گرفته‌اند. دوری آنها از این هسته نشان می‌دهد که آنها به‌آسانی می‌توانند توسط کسانی که نسبت به فرهنگی، بی‌اطلاع و کم‌تجربه‌اند، به‌غلط تفسیر و تعبیر شوند. (نویسندگان، ۱۳۹۶: ۷۸)

نشانگر	نکات کلیدی	کدگذاری باز (مضمون)
	یکی از علت‌های آن عدم آشنایی آموزش‌دهندگان، برنامه‌ریزان و برنامه‌نویسان، با شیوه‌ها و اصول آموزش فرهنگی در دانشگاه است.	آموزش‌های فرهنگی در دانشگاه

به جهت آن‌که روند اجرای فرآیند کدگذاری باز مشخص‌تر شود، در ادامه نمونه‌هایی از دسته‌بندی مضامین و روند شکل‌گیری و پدیدار شدن مفاهیم مرتبط با هر مصاحبه آورده شده است. (جدول شماره ۴ و ۵)

جدول شماره ۴- نمونه شکل‌گیری مفاهیم از مصاحبه A

ردیف	کدهای باز (مفاهیم)	نشانگر کدها
۱	لزوم آگاهی دانشگاهیان از همه مؤلفه‌های سواد فرهنگی	PA ₁ , PA ₂ , PA ₃ , PA ₂₀ , PA ₂₇ , PA ₃₆ , PA ₄₇ , PA ₅₇ , PA ₆₁
۲	اهمیت توان استفاده از سواد فرهنگی در عمل و ارتباط	PA ₁₇ , PA ₂₁ , PA ₂₂ , PA ₂₅ , PA ₅₀
۳	لزوم مهارت افزایی در آموزش سواد فرهنگی	PA ₁₈ , PA ₂₃

جدول شماره ۵- نمونه شکل‌گیری مفاهیم از مصاحبه C

ردیف	کدهای باز (مفاهیم)	نشانگر کدها
۱	لزوم آگاهی دانشگاهیان از همه مؤلفه‌های سواد فرهنگی	PC ₁ , PC ₂ , PC ₄ , PC ₃₁ , PC ₃₂ , PC ₃₃ , PC ₃₆
۲	اهمیت توان استفاده از سواد فرهنگی در عمل و ارتباط	PC ₅ , PC ₉
۳	لزوم مهارت افزایی در آموزش سواد فرهنگی	PC ₈ , PC ₁₉

۴-۲. کدگذاری محوری

گروه‌بندی مفاهیم، مقوله‌ها را تشکیل می‌دهد. (استراوس و کوربین، ۱۹۹۰: ۱۱۲) در این پژوهش، پس از دسته‌بندی و مرتبط کردن مفاهیم استخراج‌شده، ۱۵ مقوله مشخص شد. (جدول شماره ۶)

جدول شماره ۶- گروه‌بندی مفاهیم و تعیین مقوله‌های متناسب به آن‌ها

ردیف	مفاهیم (کدهای باز)	مقوله‌ها (کدهای محوری)
۱	لزوم آگاهی دانشگاهیان از همه مؤلفه‌های سواد فرهنگی	پرداختن به تمام مؤلفه‌های سواد فرهنگی
	کارا نبودن نگاه تک‌بعدی و مناسبتی به فعالیت‌های فرهنگی در دانشگاه	
۲	لزوم مهارت‌افزایی و ارتقای توان استفاده از سواد فرهنگی در عمل و ارتباط	مهارت‌افزایی
	فراهم آوردن امکان ارتباط مستقیم دانشجویان با محیط کار و اجتماع و آموزش مهارت‌های مرتبط (با همراهی و نظارت اساتید)	
	لزوم تجویز نسخه عملیاتی برای سواد فرهنگی	
	مشکل رویکرد کاملاً تئوریک در آموزش‌ها (حتی در آموزش دانشجویان مدیریت فرهنگی)	
۳	ارتباط عمیق سواد فرهنگی با هوش فرهنگی، بینش فرهنگی و معرفت فرهنگی	توجه به مراحل شکل‌گیری رفتار
	لزوم توجه به همه مراتب شکل‌گیری رفتار (مفروضات بنیادین و باورها - ارزش‌ها - رفتار)	
۴	اهمیت نهادینه کردن مفاهیم سواد فرهنگی (رفع ضعف‌های مسیر تبدیل آگاهی به مهارت‌های رفتاری)	لزوم بازشناسی و مهندسی مجدد ریشه‌های مؤثر در سواد فرهنگی
	لزوم شناسایی، بازنویسی و مهندسی مجدد تک‌تک ریشه‌ها و علل مؤثر در سواد فرهنگی	
	شکل‌گیری سواد از خانواده، سپس آموزش‌های رسمی، آموزش در گروه‌ها، همسالان و الگوهای مرجع	
	لزوم توجه به مهارت خواندن، نوشتن و گفت‌وگو	
	ناچیز بودن مطالعه و سواد فرهنگی جامعه نخبگانی ما، حتی نخبگان فرهنگی	
	ارتقای نهادهای فرهنگی موجب ارتقای سواد فرهنگی و بالعکس	
	توجه به شرایط زمانی و مکانی	
	تأثیر عدالت و عوامل اقتصادی	
تأثیر تجربه کردن مشکلات و ناهنجاری‌ها، بر سواد فرهنگی		

	نقش خانواده، معلمان و مربیان	۵
	اتکای آسیب‌زا به هزاران سال تمدن قوی، و کم‌توجهی به آنچه الان از فرهنگ و تمدن ما باقی مانده	
	اهمیت عوامل ژنتیکی (ضریب هوشی، حافظه و...) بر رفتار و مراحل تکامل افراد	
فاصله گرفتن دانشگاه از رسالت آموزشی و تربیتی خود	عدم ارتقای سواد فرهنگی در دانشگاه‌های ما در شرایط موجود	۵
	لزوم تغییر بنیادین در مفهوم دانشگاه، آموزش و تفکر	
	لزوم گسترده کردن فضای باز برای برخورد منصفانه با آراء و عقاید	
تولید و ترویج سواد فرهنگی از دانشگاه به جامعه	لزوم ایجاد، انتقال و توزیع فرهنگ و سواد فرهنگی از دانشگاه به جامعه	۶
	لزوم رفع تضاد رفتار با گفتار در گروه‌های مرجع	
	ناچیز بودن مطالعه و سواد فرهنگی جامعه نخبگانی ما، حتی نخبگان فرهنگی	
	تحقق تبادل فرهنگی	
	تحول و تحقق توسعه همه‌جانبه	
اهمیت تلاش دانشگاهیان برای یافتن راه غلبه بر موانع توسعه سواد فرهنگی		
اهمیت توجه به همه ارکان دانشگاه	لزوم توجه به همه سطوح دانشگاه در آموزش‌ها (دانشجویان، اساتید، مدیران و کارکنان)	۷
	هر چه زمینه و بستر در دانشگاه معیوب‌تر، دانشگاه غیرفرهنگی‌تر (سیستم، استاد، دانشجو، کارکنان)	
	پایین آمدن شدید سرمایه‌های اجتماعی و سرمایه فرهنگی	
لزوم توجه به انگیزه، اعتماد و مشارکت دانشگاهیان	اثر منفی «رفتارهای غیرفرهنگی با دانشجو» در فضای اداری دانشگاه	۸
	اهمیت بالا رفتن مشارکت‌های فرهنگی - اجتماعی	
	جریان و جَوَلان سواد فرهنگی در دامن اعتماد	
	بهره‌گیری از ظرفیت و فرصت اردوها و بازدیدها	
	توجه به محل گذر بودن دانشگاه آزاد (خصوصاً بدون خوابگاه)	
بی‌انگیزگی اساتید، در نتیجه کم‌توجهی به آنها		
بهره‌گیری از روش‌های	لزوم یافتن روش‌های متناسب آموزش هر یک از شاخص‌های سواد	۹

متناسب آموزش سواد فرهنگی	فرهنگی در دانشگاه	۱۰
	آموزش اصولی خانواده، معلمان و حتی مربیان مهدکودکها	
	لزوم بهره‌گیری از علوم جامعه‌شناسی، مدیریت، هنر و روانشناسی	
	لزوم گفتمان‌سازی (گفتمان همدلانه، هدایت‌گرا نه و محترمانه)	
	استفاده از تکنیک‌های نهادینه کردن مفاهیم سواد فرهنگی	
	متناسب‌سازی آموزش سواد فرهنگی با زیست‌بوم	
	لزوم فعال شدن اندیشمندان علوم انسانی در تولید محتوا و روش‌های آموزش آن در دنیای مدرن	
	فراهم آوردن ابزار و لوازم آموزش مؤلفه‌های فرهنگی مدنظر	
	قرار گرفتن نهاد آموزش ما به‌عنوان مسئول تقویت نهاد فرهنگی ما	
	استفاده از فضای مجازی	
	بهره‌مندی درست و هدفمند از رسانه‌ها و صداوسیما	
	نقش بی‌بدیل، اساسی و همه‌جانبه فناوری	
	متفاوت بودن دنیای حاضر به دلیل تعاملات اجتناب‌ناپذیر جوامع	
	آموزش استادان به‌عنوان فرماندهان خط مقدم فرهنگی	
	تهیه و توزیع ایرانگرام فرهنگی	
	تشکیل اتاق فکر فرهنگی در دانشگاه	
اجرای برنامه‌های ایده‌پردازی فرهنگی در دانشگاه		
تأسیس شرکت‌های دانش‌بنیان فرهنگی		
ایجاد مدیریت تخصصی و یکپارچه در دانشگاه	مسئله محور نبودن کارها، برنامه‌ها و آموزش‌ها	۱۰
	لزوم پرهیز از پراکندگی در کارها و برنامه‌ها	
	لزوم شکل‌گیری یک مدیریت همه‌جانبه و یک‌پارچه	
	اهمیت سلیقه‌ای کار نکردن مدیران فرهنگی دانشگاه (لزوم انسجام مدیریت فرهنگی)	
	تعیین‌کننده نبودن تصمیمات و کاهش اختیارات واحدهای فرهنگی دانشکده‌ها	
	لزوم انتصاب مدیران و مسئولین فرهنگی متخصص، مسئول و پرکار در دانشگاه	
	مشکل تبدیل نشدن سواد فرهنگی به یکی از دغدغه‌های اصلی مسئولین	

نگاه مبتنی بر اصول برنامه‌ریزی، سازماندهی، رهبری و کنترل	لزوم استفاده از ابزارهای برنامه‌ریزی، سازماندهی و کنترل در جهت رسیدن به اهداف	۱۱
	کادر فرهنگی فاقد سواد فرهنگی در دانشگاه	
	لزوم سیاست‌گذاری تخصصی، علمی، متناسب با شرایط روز برای آموزش و ارتقای سواد فرهنگی از سوی مسئولین قوا و شورای عالی انقلاب فرهنگی	
	تنظیم سند‌های اجرایی برای سیاست‌های تعیین‌شده	
	توجه به فاکتور زمان	
	مشکل عدم تخصیص بودجه مناسب	
	لزوم تصویب قوانین حمایت از برنامه‌های هم‌راستا با ارتقای مؤلفه‌های سواد فرهنگی	
	استفاده از پتانسیل تشکل‌ها و مجموعه‌های دانشجویی / اساتید/ کارکنان	
نیاز جدی به آینده‌سازی در تمام حوزه‌ها خصوصاً حوزه فرهنگ به‌جای آینده‌نگاری و یا حتی آینده‌پژوهی		
پیشگیری از ایجاد انواع بحران‌ها	درگیری با انواع بحران‌ها از جمله بحران هویت و بحران فرهنگی	۱۲
	اهمیت شکل‌گیری هویت مستقل در دانشجویان و دانشگاهیان	
	مداخله‌گر شدن عوامل زمینه‌ساز، در صورتی که به‌درستی به آنها پرداخته نشود	
	تضاد برخی قوانین و مقررات با ارزش‌ها و اعتقادات شخصی و متفاوت فردی	
تضاد برخی ارزش‌های غلط رایج در جامعه با ارزش‌های راستین		
تقویت همگرایی، وحدت و فرهنگ ملی تداوم یافته	تجربه کردن هم‌گرایی و وحدت ملی	۱۳
	کاهش تقابل و تهاجم فرهنگی و تداوم فرهنگ ملی	
	تجربه کردن رفاه و ارتقای رفاه ملی	
عیوب و اختلالات سیستمی	اهمیت سیستم و عملکرد صحیح آن	۱۴
	لزوم استقرار نظام شایسته‌سالاری	
	سیستم معیوب، مخرب دانشجو و استاد با سواد فرهنگی	
پیشگیری و درمان	توجه به قدرت بازدارندگی سواد فرهنگی (کاهش هنجارشکنی‌ها)	۱۵

مشکلات و ناهنجاری‌های فرهنگی	آرامش فرهنگی (در افراد واجد منطق اندیشیدن فرهنگی)
	بالا رفتن تحمل و رواداری فرهنگی
	لزوم کمک به زیست بهتر افراد در دانشگاه‌ها با توجه به زیرساخت‌های آن

۴-۳. کدگذاری گزینشی و خلق نظریه

کدگذاری گزینشی، فرآیند یکپارچه‌سازی و بهبود مقوله‌هاست. پژوهشگر در این کدگذاری، یافته‌های مراحل کدگذاری قبلی را گرفته، مقوله محوری را انتخاب می‌کند و به‌شکلی نظام‌مند آن را به دیگر مقوله‌ها ربط می‌دهد. مقوله مرکزی توانایی دارد مقوله‌ها را برای توضیح کل مطلب، به هم نزدیک کند. بر این اساس، مقوله «ارتقای سواد فرهنگی در دانشگاه»، به‌عنوان مقوله محوری تعیین شده است، زیرا بخش زیادی از نقل‌قول‌ها در مورد اهمیت، رفع موانع، زمینه‌سازی، بهبود و توسعه این مقوله بود و با انتخاب آن به‌عنوان مقوله محوری، این مطلب روشن می‌شود. در این مرحله پژوهشگر، روابط مقوله‌ها را در چارچوب یک روایت، روشن کرده و مقوله‌هایی را که به بهبود و توسعه بیشتری نیاز دارند، اصلاح می‌کند. بر این اساس، محقق با ایجاد یک آهنگ و چیدمان خاص بین مقوله‌ها، آنها را برای ارائه و شکل‌دهی نظریه به کار می‌گیرد. برای شکل‌گیری و ارتقای سواد فرهنگی در دانشگاه ضرورت داشت، عوامل و شرایط داخلی و بیرونی (شرایط علی) که به ایجاد یا ارتقای سواد فرهنگی منجر می‌شوند، شناسایی و بیان شوند که بر این اساس دو مقوله «توجه به مراحل شکل‌گیری رفتار» و «لزوم بازشناسی و مهندسی مجدد ریشه‌های مؤثر در سواد فرهنگی» به‌عنوان شرایط علی شناسایی شدند که بر پدیده محوری (ارتقای سواد فرهنگی در دانشگاه) تأثیر می‌گذارند و لازم است مورد اهتمام و توجه قرار گیرند. سپس شرایط خاصی که زمینه سواد فرهنگی در دانشگاه را فراهم می‌سازند و بر راهبردها تأثیرگذار هستند، در قالب سه مقوله «اهمیت توجه به همه ارکان دانشگاه»، «لزوم توجه به انگیزه، اعتماد و مشارکت دانشگاهیان» و «نگاه مبتنی بر اصول برنامه‌ریزی، سازماندهی، رهبری و کنترل»، به‌عنوان شرایط زمینه‌ای شناسایی شدند. در ادامه شرایط مداخله‌گر به‌عنوان شرایط عمومی مؤثر بر راهبردها، در قالب دو مقوله «فاصله گرفتن دانشگاه از رسالت آموزشی و تربیتی خود» و «عیوب و اختلالات سیستمی»، شناسایی شدند. این شرایط می‌توانند در راهبردها تداخل ایجاد کرده و مانع

باشند. پدیده محوری از طریق چند راهبرد «پرداختن به تمام مؤلفه‌های سواد فرهنگی»، «مهارت‌افزایی»، «بهره‌گیری از روش‌های متناسب آموزش سواد فرهنگی» و «ایجاد مدیریت تخصصی و یکپارچه در دانشگاه»، محقق خواهد شد و در نهایت پیامدهایی را به دنبال خواهد داشت. پیامدهای حاصل از شکل‌گیری و ارتقای سواد فرهنگی در دانشگاه در چهار مقوله «تولید و ترویج سواد فرهنگی از دانشگاه به جامعه»، «پیشگیری از ایجاد انواع بحران‌ها»، «تقویت هم‌گرایی، وحدت و فرهنگ ملی تداوم‌یافته»، «پیشگیری و درمان مشکلات و ناهنجاری‌های فرهنگی»، قابل‌ارائه است. بدین صورت، شکل‌گیری و ارتقای سواد فرهنگی در دانشگاه، از طریق توجه به ابعاد مختلف شرایط علمی، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها قابل تحقق است (جدول شماره ۷).

جدول شماره ۷- شناسایی روابط مقوله‌ها برای مدل سواد فرهنگی در دانشگاه

مقوله	ابعاد پژوهش
توجه به مراحل شکل‌گیری رفتار	شرایط علمی
لزوم بازشناسی و مهندسی مجدد ریشه‌های مؤثر در سواد فرهنگی	
اهمیت توجه به همه ارکان دانشگاه	شرایط زمینه‌ای
لزوم توجه به انگیزه، اعتماد و مشارکت دانشگاهیان	
نگاه مبتنی بر اصول برنامه‌ریزی، سازماندهی، رهبری و کنترل	
فاصله‌گرفتن دانشگاه از رسالت آموزشی و تربیتی خود	شرایط مداخله‌گر
عیوب و اختلالات سیستمی	
پرداختن به تمام مؤلفه‌های سواد فرهنگی	راهبردها
مهارت‌افزایی	
بهره‌گیری از روش‌های متناسب آموزش سواد فرهنگی	
ایجاد مدیریت تخصصی و یکپارچه در دانشگاه	
تولید و ترویج سواد فرهنگی از دانشگاه به جامعه	پیامدها
پیشگیری از ایجاد انواع بحران‌ها	
تقویت هم‌گرایی، وحدت و فرهنگ ملی تداوم‌یافته	
پیشگیری و درمان مشکلات و ناهنجاری‌های فرهنگی	

۴-۴. شرح روایت^۱

هدف پژوهش حاضر، طراحی الگوی سواد فرهنگی در دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران بوده است. در این راستا، اجزاء و ابعادی برای الگو استخراج شد که برخی از آن‌ها زمینه‌ساز، علل به وجود آورنده، مداخله‌گر، راهبردی و پیامد بودند. بر اساس نتایج به دست آمده سه مقوله «توجه به همه ارکان دانشگاه»، «توجه به انگیزه، اعتماد و مشارکت دانشگاهیان» و «نگاه مبتنی بر اصول برنامه‌ریزی، سازماندهی، رهبری و کنترل»، زمینه‌ساز تحقق سواد فرهنگی در دانشگاه شناخته شدند که بر راهبردها اثر می‌گذارند. تصمیم‌سازان، تصمیم‌گیران و مدیران می‌بایست قبل از هر اقدامی با بهره‌گیری از اصول علمی برنامه‌ریزی، سازماندهی، رهبری و کنترل، زمینه را برای بالا رفتن انگیزه، اعتماد و مشارکت فرهنگی - اجتماعی دانشگاهیان فراهم کنند. در این خصوص، توجه به همه ارکان دانشگاه لازم است. بدیهی است که مشکل می‌توان سواد فرهنگی در دانشگاه را از فرآیندهای وسیع‌تری که در محیط عمومی رخ می‌دهند، جدا کرد. شرایط علی، با بازبینی وقایعی که از نظر زمانی، مقدم بر پدیده مورد نظر هستند، پیدا می‌شوند. طبق نتایج، یکی از شرایط علی بسیار مهم، توجه به همه مراتب و مراحل شکل‌گیری رفتار (از مفروضات بنیادین تا عمل) است. غافل ماندن از این مراتب و مراحل، موجب درمان‌های سطحی، علامتی و مقطعی می‌گردد. برای نیل به این هدف که سواد فرهنگی، در عمل و رفتار دانشگاهیان نیز دیده شود، می‌بایست به لزوم ریشه‌دار شدن آن در باورها و ارزش‌های اشخاص توجه شود. دومین عامل شناخته شده به عنوان شرایط علی، «لزوم بازشناسی و اصلاح ریشه‌های مؤثر در سواد فرهنگی دانشگاهیان» است. وضع سواد فرهنگی در دانشگاه، تک عاملی نیست. از جمله مهم‌ترین ریشه‌های شناخته شده در این پژوهش، می‌توان به خانواده، آموزش و پرورش، الگوهای مرجع، جامعه نخبگانی ما، نهادهای فرهنگی، سیاست و سیاست‌گذاران، سطح سواد عمومی، شرایط زمانی و مکانی، عوامل اقتصادی، عوامل اجتماعی، عوامل ژنتیکی، دین و مذهب، فضای مجازی و... اشاره نمود. این عوامل در چگونگی شکل‌گیری بن‌مایه‌های سواد فرهنگی در افراد مؤثرند و ضعف و قوت هر کدام می‌تواند عامل ضعف و قوت سواد فرهنگی شود.

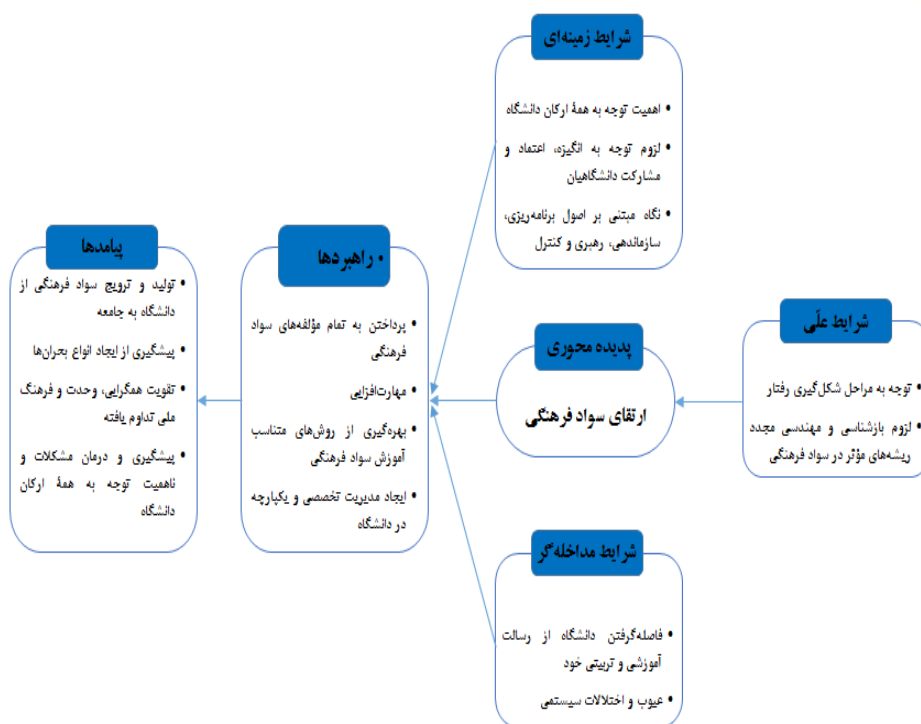
¹ narrative form

بنابراین بازنگری تخصصی و علمی آن‌ها ضروری است.

برخی عوامل می‌توانند راهبردها را تسهیل کنند و یا تداخل ایجاد کرده و مانع تحقق آن‌ها شوند. در این تحقیق، اولین مقولهٔ مداخله‌گر شناخته‌شده، «فاصله‌گرفتن دانشگاه از رسالت آموزشی و تربیتی خود» است که شایسته است با احساس نیاز و تدبیر نخبگان و مدیران شایسته، ساختارها، فرآیندها و مسائل مربوطه اصلاح و دانشگاه به مسیر اهداف و وظایف اصلی خود بازگردد. از سوی دیگر، نتایج، «عیوب و اختلالات سیستمی» را به‌عنوان دومین عامل مداخله‌گر نشان داد که بر راهبردهای مربوط به سواد فرهنگی در دانشگاه اثر دارد. مدیران و مسئولین، پس از اقدامات فوق می‌توانند به اجرایی نمودن راهبردهای شناسایی‌شده در این مقاله، از طریق اقدام برای آموزش «تمام مؤلفه‌های فرهنگی» و نه اکتفا به برخی عناصر و مؤلفه‌های دم‌دستی و تک‌بعدی، بپردازند. بدیهی است با «مهارت‌افزایی» و توجه به ارتقای توان دانشگاهیان در استفاده از سواد فرهنگی در عمل و ارتباط است که امید بهره‌گیری از این سواد برای ایجاد تغییر معنادار در زندگی، جان می‌گیرد. کنار گذاشتن رویکردهای تئوریک و ارزیابی‌های غیراستاندارد، برقراری ارتباط نزدیک و مستقیم با دانشگاهیان، تطبیق و پیوند آموزش سواد فرهنگی با جامعه، بر پرورش مهارت‌های سواد فرهنگی دانشگاهیان مؤثر است. «بهره‌گیری از روش‌های متناسب آموزش سواد فرهنگی» برای آموزش هر یک از مؤلفه‌های سواد فرهنگی و به‌کارگیری تکنیک‌های علمی متناسب، می‌تواند راهی به‌سوی تأثیرگذاری بر نگرش‌ها و افکار اشخاص باز کنند. اصلاح، متناسب‌سازی، ارتقاء و به‌روزرسانی شیوه‌های آموزشی، فاکتورهای مهمی در به‌ثمر رسیدن بذر سواد فرهنگی هستند. البته که هر راهبردی در سایهٔ «مدیریت تخصصی و یکپارچه» به بار خواهد نشست. مدیریت یکپارچه، به پیاده‌سازی مناسب اقدامات کمک کرده و از دوباره‌کاری‌ها، اقدامات سلیقه‌ای و اتلاف سرمایه‌های مادی و معنوی جلوگیری می‌کند.

تحقق فعالیت‌ها و فرآیندهای پیش‌گفته، منجر به پیامدهای مطلوبی برای دانشگاه، جامعه و کشور خواهد شد که نتیجهٔ رشد سواد فرهنگی افراد است. سواد فرهنگی در دانشگاه، به‌عنوان میان‌بری مناسب، از یک‌سو، منجر به «تولید و ترویج سواد فرهنگی به جامعه» می‌شود تا بتوان درک بیشتر، نگاهی بازتر، تعامل و ارتباطات سالم‌تر، مسئولیت‌پذیری بالاتر و شهروندانی فرهنگی‌تر را انتظار داشت، از سوی دیگر موجب

تقویت هم‌گرایی، وحدت و تداوم فرهنگ ملی، پیشگیری و درمان مشکلات و ناهنجاری‌های فرهنگی و همچنین پیشگیری از ایجاد انواع بحران‌ها می‌شود. طبق نتایج، سواد فرهنگی می‌تواند در گذر زمان، پیوستگی و هم‌بستگی در جامعه ایجاد کند. این پیوستگی، باعث ثبات هویت ملی و تقویت خودباوری و افزایش توانایی بهره‌برداری از سرمایه‌های ملی و انسانی می‌شود. قوت گرفتن هوشیاری فرهنگی و آموختن مهارت‌های سواد فرهنگی و فنون به‌کارگیری آن در زندگی واقعی، عامل بالارفتن رواداری فرهنگی، تنظیم روابط و کاهش تعارضات و ناهنجاری‌های فرهنگی است. به‌علاوه، به‌دلیل اهمیت برهه کنونی، و لزوم پیشگیری و مقابله با تهی‌شدن فرهنگ جامعه از درون و فاصله گرفتن از آینده‌ای بحرانی و شکننده و بر اساس نقش پایدار فرهنگ، با سوادآموزی فرهنگی می‌توان به پیشگیری از بروز بحران کمک کرد.

شکل شماره ۱- مدل سواد فرهنگی در دانشگاه آزاد اسلامی

۵. نتیجه‌گیری

انسان در سطح فردی و اجتماعی در جهان متغیر امروزی، همواره با مشکلات و آسیب‌هایی مواجه است که او را به چالش می‌کشند و افراد و جوامع، با توجه به سطح فکر، باورها و پتانسیل درونی خود با این مسائل مواجه می‌شوند. آنچه در بیرون دیده می‌شود، در حقیقت بازتاب و آینه‌ای از درون است. چنانچه چالش‌ها و تضادها به وجه مثبت و قوت حل‌شوند اجازه غلبه به آنها داده نمی‌شود و گرنه غلبه خواهند کرد. طبق بررسی و رصد این پژوهش و به اذعان صاحب‌نظران، عوامل و کنش‌گران و با توجه به درک ایشان از میدان و صحنه جامعه و دانشگاه، مسائل و چالش‌هایی همچون ضعف فرهنگی بخشی از جامعه نخبگانی، کم‌توجهی به چندعاملی بودن ضعف سواد فرهنگی، ضعف نوآوری و نوآوری، نگاه اقتصادی در دانشگاه، مشکلات مدیریتی و عملیاتی، افت انگیزه، نگاه زودبازده به اقدامات فرهنگی، عیوب و اختلالات سیستمی و ضعف در پذیرش لزوم اصلاح و تغییر، اثر منفی داشته و از آنجا که هنوز حل نشده باقی مانده‌اند، ضد سواد فرهنگی عمل کرده و موجب می‌شوند که از اقدامات، جواب مناسب و بایسته نگیرند. از طرف دیگر عوامل و پتانسیل‌هایی مانند تلاش و حرکت برای آموزش (با توجه به نقش بی‌بدیل آموزش)، تلاش برای اصلاح سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ها، تلاش برای مقابله با تقابل و تهاجم فرهنگی، وجود نهادهای فرهنگی با امکانات متعدد، تلاش برای استفاده از نقش اثرگذار رسانه و فناوری، پتانسیل عظیم نسل جوان دانشجو و تلاش‌هایی همچون پژوهش حاضر (برای ایجاد دغدغه نسبت به سواد فرهنگی و دیگر موضوعات مهم فرهنگی در کشور و ارائه راهبرد)، افق‌های امیدبخش و روشنی را برای ساختن آینده‌ای مطلوب نشان می‌دهند.

البته قابل ذکر است که تضادها و چالش‌هایی همچون هویت و بیگانگی، ملیت و جهانی‌شدن، اطلاعات نظام مدرن و دین‌داری، انضباط و حس آزادی، گرمی روابط انسانی در برابر سردی عقلانیت و منفعت‌گرایی، سنت‌گرایی اسطوره‌های معنوی و هنری در برابر نوگرایی دستاوردهای فرهنگ مدرن، فضای روحی، فکری و فرهنگی به‌خصوص نسل جوان دانشجو را به چالش می‌کشند و تحت فشار و استرس قرار می‌دهند. بر اساس الگوی روش‌شناختی تحلیل در این پژوهش، پشتیبانی فرهنگ محیط دانشگاهی بر حس جنبش، پویا و انگیزش فعال قشر دانشگاهی و رفع موج وازدگی در فضاهای

دانشگاهی، اثرگذار است. بر اساس پارادایم تفسیری، سواد فرهنگی و رونق آن در فضای ادراکی قشر دانشگاهی و تقویت گرایش، بینش و تفسیر، هم در اندیشه و روحیهی دانشگاهیان و هم در رفتارهای فردی و اجتماعی آنها مهم و مؤثر است. پس می‌بایست سواد فرهنگی برای لایه‌های فکری، گرایشی، انگیزشی و کنش‌گری مدنظر قرار گیرد. سواد فرهنگی با واقعیتی کارکردی - ساختی می‌تواند در رفع بسیاری از نیازهای دانشگاهیان از جمله عزت نفس، هویت و هویت‌یابی، انگیزه، نشاط و پویایی، تعامل و ارتباط سالم، امداد و تعاون، ارتقای اطلاعات، توان‌بخشی برای پیشگیری و حل‌وفصل برخی مشکلات و آسیب‌های فرهنگی، موثر باشد. نباید از نظر دور داشت که سواد فرهنگی واقعیتی است که در محیط ساختاری فرهنگ حاکم در نظام دانشگاهی جایگاه و پایگاه دارد و مورد نظارت، تأمین و نگهداری قرار می‌گیرد و در فرآیند ارتباط فرهنگی دانشگاهیان بازنمایی پیدا می‌کند.

حاکمیت یک نگرش علمی بر فرهنگ جامعه لازم است و دانشگاه از عمده‌ترین مراکزی است که قادر است چنین نگرش علمی را به جامعه منتقل کند. سواد فرهنگی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین اجزای این نگرش علمی مطرح است. همه‌جانبه‌نگری و برنامه‌ریزی دقیق و منسجم در جهت تحقق مقوله‌های شناسایی شده در مدل، برای نیل به پدیده‌ی محوری، یعنی ارتقای سواد فرهنگی لازم است، وگرنه انجام اقدامات سطحی، مقطعی، بدون برنامه و پراکنده، موجب از دست رفتن وقت، سرمایه‌ها و اعتبارات خواهد بود. در این پژوهش، با تمرکز بر دو هسته سواد فرهنگی و دانشگاه و فراهم آوردن مبانی نظری مربوطه، مدلی نظام‌مند برای ارتقای سواد فرهنگی در دانشگاه ارائه شد.

منابع

- احمدی پور، روناك، صديقه طوطيان، اسماعيل كاووسي و مجتبی معظمی (۱۳۹۹)، «شناسایی عناصر نظام‌مند ارتقای سواد فرهنگی، مورد مطالعه: آموزش و پرورش ایران»، پژوهش‌های جامعه‌شناختی، ۱۴(۳)، ۴۵-۷۵.
- استراوس، آنسلم و کورین، جولیت (۱۳۹۰)، مبانی پژوهش کیفی، فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای، مترجم: ابراهیم افشار، تهران، نشر نی.
- اسانوندی، طاهره (۱۳۹۶)، رابطه سواد فرهنگی والدین و هویت‌یابی دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه شهر تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.
- امام‌جمعه، فرهاد (۱۳۹۸)، «تفسیر‌گرایی، پلی برای توسعه مطالعات میان‌فرهنگی»، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات میان‌فرهنگی، ۱۴(۳۸)، ۱۴۹-۱۶۷.
- توسلی، غلام‌عباس (۱۳۶۹)، نظریه‌های جامعه‌شناسی، تهران، انتشارات سمت.
- جعفری، مصطفی و رییس میرزایی، نرگس (۱۳۹۳)، «تأثیر سواد فرهنگی بر توسعه توریسم فرهنگی»، اصفهان، دانشگاه آزاد اسلامی واحد زنجان، مجموعه مقالات دومین همایش ملی مهندسی صنایع و مدیریت پایدار، (۵۳)، ۱-۳.
- حبیبی، آرش (۱۳۹۱)، فرهنگ‌سازمانی ادگار شاین، <https://parsmodir.com/db/theory/culture-shine.php>.
- حسینی، مالک (۱۳۹۶)، بایسته‌های سواد فرهنگی مدیران فرهنگی دانشگاه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته توسعه و تبلیغ فرهنگ دینی، دانشگاه معارف اسلامی.
- دانایی فرد، حسن و امامی، سید مجتبی (۱۳۸۶)، «استراتژی‌های پژوهش کیفی: تأملی بر نظریه پردازی داده‌بنیاد»، مجله اندیشه مدیریت، ۱(۲)، ۶۹-۹۷.
- رومیانی، فاطمه و ضیائیان، فاطمه (۱۳۹۳)، «تأثیر سواد فرهنگی بر روی جامعه مبتنی بر دانایی»، نخستین همایش ملی علوم تربیتی و روان‌شناسی، مردشت، ۱ و ۲.
- سبطی، حسین (۱۳۹۵)، ارائه الگوی برنامه‌سازی تلویزیون با رویکرد افزایش سواد فرهنگی مخاطبان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت فرهنگی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.
- سند راهبردی فرهنگی و دانشجویی دانشگاه آزاد اسلامی (۱۳۹۷)، معاونت فرهنگی

و دانشجویی دانشگاه آزاد اسلامی.

فاضلی، نعمت‌الله و فاضلی، محمد (۱۳۷۶)، فرهنگ و توسعه، رهیافت مردم‌شناختی به توسعه، تهران، مرکز پژوهش‌های بنیادی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
فرمehنی فراهانی، محسن (۱۳۹۶)، سواد فرهنگی، تهران، انتشارات پارسوا.
محقق، فاطمه، فرهاد امام‌جمعه، سید مرتضی موسویان و فائزه درمان (۱۴۰۰)، «رویکرد فعال و کاربردی به سواد فرهنگی دانشجویان، بازآفرینی ادراک فرهنگی»، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات میان‌فرهنگی، ۱۵(۴۲)، ۸۷-۱۱۶.
محمدی، محمدهادی (۱۳۹۴)، سواد فرهنگی و کارکردی و بازتاب آن در ادبیات کودک:

<https://www.magiran.com/article/3248673>

مخملچی، محمد (۱۳۹۶)، تبیین مبانی معرفت‌شناختی سواد دانشگاهی عمومی و دلالت‌های آن برای تعلیم و تربیت - با نگاهی به آموزش عالی ایران، پایان‌نامه دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت، دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس تهران.
میرزا امینی، محمدرضا و صفایی، رضا (۱۳۸۸)، ارتقای سواد فرهنگی: شالوده توسعه فرهنگی کشور، تهران، اندیشگاه شریف.

نوید ادهم، مهدی، حسن بنیانیان و حسن بلخاری (۱۳۹۶)، تحلیل فرهنگی، کتاب درسی مطالعات فرهنگی دوره دوم متوسطه، تهران، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش.

-Barrette, C. M., Paesani, K. (2018). Conceptualizing cultural literacy through student learning outcomes assessment. *Foreign Language Annals*, 51(2), 331-343.

-Hirsch, E. D. (2001). *The New Dictionary Of Cultural Literacy; What Every American Needs to Know*. New York: *Houghton Mifflin Company*.

-Hirsch, E. D. (1983). Cultural Literacy, *American Scholar*. 52: 159-160.

-Hirsch, E. D. (1987). *Cultural Literacy: What Every American Needs to Know*. New York: *Houghton-Mifflin*.

-Hui, S. K. F. (2014). Cultural literacy: How hidden is it in the Hong Kong Professional and Vocational Education (PVE) curriculum?. *Journal of Further and Higher Education*, 38(5), 593-620.

-Ochoa, G. G., & McDonald, S. (2019). Destabilisation and cultural

- literacy. *Intercultural Education*, 30(4), 351-367.
doi:10.1080/14675986.2018.1540112
- Ochoa, G. G., McDonald, S., & Monk, N. (2017). Embedding cultural literacy in higher education: a new approach. *Intercultural Education*, 27(6), 546-559
- Ochoa, G. G., McDonald, S., & Monk, N. (2018). Adapting Open-space Learning Techniques to Teach -Cultural Literacy. *Open Cultural Studies*, 2(1), 510-519.
- Polistina, K. (2009). Cultural literacy understanding and respect for the cultural aspects of sustainability. In *The Handbook of Sustainability Literacy: Skills for a Changing World* (pp. 117–123). *Green Books*.
- Shliakhovchuk, E (2019). After Cultural Literacy: New models of intercultural competency for life and work in a VUCA world. *Educational Review*, 73(2), 229-250.
- Suyitno, I. (2017). Development of cultural literacy to build students' character through learning. *Journal of Innovative Studies on Character and Education*, 1(1), 31-45.
- UNESCO. (2004). The Plurality of literacy and its implications for policies and programs,
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000136246>

